

radio ili joj dao novi smisao. O tome donosi poseban ekskurz (147–152). Prema 2,21–22 Crkva je građevina, povezana u Kristu, koja raste u sveti hram, prebivalište Božje u Duhu. Gnilka to ovako tumači: „Slika može izgledati komplicirana, ali joj je osnovni smisao da u svakom slučaju osigurava punu ovisnost Crkve od Krista kao njezina početka i cilja. Ona je jedna i razumljiva samo kao jedna, jer postoji samo jedan zaglavni kamen i jedan temelj. Ali ona je uvijek Crkva u nastajanju, u procesu, a nikada Crkva na cilju. Proces rasta nije tek izvanjski postupak, nego događaj koji cjelinu prožima iznutra. Sustav koordinata u kojem se kreće ovakvo poimanje nije gnoza. Najbližu paralelu pruža Filon koji u svojoj soteriologiji slično povezuje slike o „Božjoj građevini i tijelu“ (str. 159). Slično u ekskurzu o svetoj ženidbi (290–294), u kojem traži za autorovom pozadinom o Kristu-glavi i Crkvi-tijelu, Gnilka ne dopušta da bi pisac mogao polemizirati protiv gnoze koja prodire u kršćanske krugove (kako veli Schlier), nego u tome vidi nadovezivanje na židovsku apokaliptiku.

U toku izlaganja Gnilka obilno citira kumranske i Filonove tekstove kao paralelna mjesto za većinu izraza u *Ef*. Izričito odbacuje tezu Bultmannove škole da autor u *Ef* polemizira s prednostičkim stavovima i idejama. Budući da ne djeluje uvijek sasvim uvjerljivo, čitalac poželi da ponegdje donese širi kontekst kumranskih i filonovskih citata, kako bi se mogla odvagati uvjerljivost dokaza. U Gnilkinu se prikazu opaža izvjesno nezadovoljstvo sa Crkvom u kojoj sada djeluje, jer često upozorava na idealni lik Crkve prema *Ef*. Namjerno više pažnje posvećuje temama evanđelja, mira, prisutnosti krštenih pogana i krštenih Židova u istoj Crkvi, kršćanskog braka i odgoja djece, te aktivne ljubavi prema bližnjemu. Sve su to teme koje su u Crkvi postale aktualne nakon II. vatikanskog sabora. Kad usporedimo Schlierov i Gnilkin komentar, odmah opažamo da je Schlier pisao prije Sabora a Gnilka poslije. Dakako, ozbiljna egzegeza mora ostati uvijek znanstvena i mirno izlagati misao svetog pisca, ali egzeget kao vjernik ne može apstrahirati od konkretne i žive Crkve u koju i sam spada. Zato Gnilkin komentar nakon Schlierova predstavlja ugodnu novost. Gnilka Schlieru ne potiskuje niti čini suvišnim, nego ga dopunjava obilnim bibliografskim podacima i raščlambama u bilješkama. Gnilka za istu seriju sprema i komentar Poslanice Kološanima.

3. N. Hugedé: L'ÉPÎTRE AUX ÉPHÉSIENS, Genève, Labor et Fides 1973, 246 str.

Karakteristično je za ovaj komentar da nije, kao ni Schlierov, izašao u okviru već postojećih nizova. Pisac je švicarski protestant. Na proučavanje Poslanice Efežanima potaknula su ga dva vlastita djela koja je

izdao kod iste izdavačke kuće: *Saint Paul et la culture grecque* (Sveti Pavao i grčka kultura – 1966.) i *Commentaire de l'Épître aux Colossiens* (Komentar poslanice Kološanima – 1968). U predgovoru kaže da literarna i doktrinarna srodnost *Ef* s *Kol* sigurno dokazuje Pavlovo autorstvo ove poslanice. Hugedé ne dijeli *Ef* na doktrinarni i parenetski dio, nego u njoj vidi osam većih odsjeka koje komentira redak po redak ne stavljajući naslove za pojedine odsjeke. Time se čuva da svoju misao ne projicira u Apostolov tekst (jer Pavao nije pisao naslove i podnaslove u izvorniku kao što to čine današnji prevodioci), ali otežava čitaocu uvid u Apostolove misli.

U programatskom uvodnom himnu Hugedé vidi šest strofa s po dvije kitice, a izraz „dobrohotnošću svoje volje“ u r. 5 tumači tako da je Krist sa svojim djelima i riječima očitovanje volje Božje, nasuprot židovstvu prema kojem je Tora vrhunsko očitovanje volje Božje. U „opečaćenosti Duhom“ u r. 13 s pravom gleda krsno pridruženje Kristu i njegovoj Crkvi. U Apostolovoj molitvi za prosvijetljenost „očiju srca“ među vjernicima (r. 18) vidi aluziju na Pavlovo iskustvo pred Damaskom, kad je fizički privremeno bio oslijepio da bi duhovno bolje progledao. U 2,22 izraz *katoiketerion tou Theou en pneumatii* prevodi i tumači kao „Božje duhovno svetište“ (str. 92–98). Izraz „apostoli i proroci“ (1,20–22; 3,5; 4,11) primjećuje na nosioce autoriteta u prvoj Crkvi, među koje svakako spada i Pavao, a da se ne mora uvijek raditi o nekoj drugoj grupi. Tumačeći 4,6 („Jedan Gospodin, jedna vjera, jedan krst“) kritizira kršćanske sekte koje ponovno krštavaju svoje članove prilikom prelaza iz drugih kršćanskih konfesija: „Kad je prvo krštenje podijeljeno u ime Oca i Sina i Duha Svetoga te pod okolnostima koje navodi Novi zavjet (Pavao, na primjer, ovdje spominje javnu ispovijest vjere), umjesno je pitati se, ne predstavlja li svetogrđni čin postupak koji religiozni čin smatra ništavnim. Pogreška je što se krštenje vrlo često smatra znakom pripadništva nekoj crkvi. Kaže se: ovaj je kršten kao katolik ili protestant. Pavao u stvari jasno kaže da postoji samo jedan krst koji nije ni katolički ni protestantski nego kršćanski; pridruženje određenoj vjerskoj zajednici prema svome izboru trebalo bi biti nešto drugo“ (str. 146).

Misao u 4,30 („žalostiti Duha Svetoga kojim smo opečaćeni“) tumači kao opiranje Duhu ili indiferentnost za djelo Duha koji je vjernike doveo do obraćenja i prestano im pomaže da duhovno rastu. Tumačeći odlomak 5,22–33 o odnosima kršćana u braku, koji trebaju odražavati odnose Krista i Crkve, Hugedé se s dosta uspjeha trudi da pokaže kako Pavao pod poslušnošću žena muževima ne misli novo robovanje nego prihvatanje ljubavi ukoliko je ona uprisutnjenje Kristove ljubavi. U pogovoru kaže da je „srce poslanice, tema koja se neprestano ponavlja, Crkva: jedinstvo Crkve, misija Crkve, Crkva kao

tijelo Kristovo, misterij Boga čiji je Pavao ambasador među poganima unatoč okovima" (str. 244). Ujedno se ispričava fundamentalizmu sklonim čitaocima koji zaziru od znanstvenog pristupa svetom tekstu: „Sve smo učinili, ili u svakom slučaju barem željeli učiniti, da Pavlove govore saslušamo u prilikama u kojima su se nalazili naslovnici. To je pravi zadatak egzegzeze, pri čemu valja sve uzeti u obzir: povijesne izvore, gramatiku, filologiju, etimologiju, upotrebu onog vremena" (str. 243).

Hugedé se pretežno služio djelima protestantskih bibličara francuskog i njemačkog jezičnog područja. Od katoličkih egzegeta najčešće citira L. Cerfauxa. Trudio se da na ograničenom prostoru protumači Pavlovu misao u kontekstu Pavlova vremena, ali tako da ona bude jasna i privlačna kršćanima današnjeg vremena.

4. M. Barth: EPHESIANS. INTRODUCTION, TRANSLATION, COMMENTARY, Garden City, N. Y. 1974, dva sveska, 849 str.

Djelo je izašlo u nizu The Anchor Bible (svezak 34 i 34A) koji izdaju američki bibličari sa željom da Stari i Novi zavjet učine pristupačnima današnjim čitaocima, bez obzira kojoj konfesiji pripadaju. Niz ne izdaje nijedna od kršćanskih Crkava nego grupa protestantskih, katoličkih i židovskih stručnjaka koji nastupaju kao vjernici, ali se u egzegetskom izlaganju ne trude da prvenstveno opravdaju doktrinarnu stavove zajednice kojoj pripadaju, barem ne načelno. Od katolika u uredničkom odboru je R. E. Brown koji je za ovaj niz priredio komentar Ivanova evanđelja u dva sveska.

Markus Barth je sin švicarskog protestantskog dogmatičara Karla Bartha i neke je teološke stavove preuzeo od svog oca. Sada je profesor Novog zavjeta na univerzitetu u Baselu, ali je 20 godina predavao na različitim protestantskim teološkim fakultetima u Sjedinjenim Državama. Prije ovog komentara kroz dvadesetak je godina pisao razne monografije o Ef, među kojima su poznate: *Israel und Kirche im Brief des Paulus an die Eph* (Izrael i Crkva u Ef – München 1959); *The Broken Wall. Studies in Ephesians* (Otklonjena pregrada. Studije o Ef – Philadelphia 1959).

U uvodu obrađuje rječnik, kerigmatsko-liturgijsku građu, srodnost sa SZ, ostalim knjigama NZ, gnosticizmom, kumranskim spisima, autorstvo i teološku nauku. Namjerno se odlučuje za Pavlovo autorstvo dopuštajući da nadahnutost i teološka važnost poslanice ne bude osporena ako se prihvati teza mnogih današnjih komentatora da je autor neki kasniji anonimni kršćanin koji se poslužio Pavlovim autoritetom. Činjenicu da se u Ef Pavao obraća naslovnicima koji ga ne poznaju osobno (kao ni on njih iako je tri godine

djelovao u Efezu) objašnjava time što se „Pavao ne obraća cijeloj Crkvi Efeza nego samo članovima poganskog porijekla koji su se obratili i krstili nakon njegova konačnog odlaska iz tog grada" (str. 3–4). U uvodu također upozorava da je grčki jezik Ef „na nekim mjestima nezgrapno, preopterećen, nejasan te bez ljepote i ljupkosti, pa bi ropsko prevođenje takvog teksta donijelo čitaocu samo zagonetke, sokove i odbojnost" (59). Zato Barth već u prijevodu unosi egzegzezu odlučivši se za jednu od više mogućnosti značenja izvornog teksta. Ostale mogućnosti napominje u bilješkama te iznosi razloge za i protiv. Tako u r. 4,13 izraz *teleios anthropos* primjenjuje na Krista, pa cijeli redak prevodi: „... dok svi ne dođemo do ujedinijuće vjere i spoznanja Sina Božjega, savršenog čovjeka, do savršenosti Mesije koji je mjera ljudskosti". Njegov komentar i prijevod 4,15 dobro se razlikuje od Schlierova koji usvajaju naši prevodioci Duda-Fučak: „Radije ćemo, govoreći istinu u ljubavi, na svaki način uraštati u Mesiju koji je glava".

Karakteristični su naslovi za pojedine odsjeke poslanice, jer po njima Barth pokazuje koju glavnu misao vidi u dotičnom odsjeku: 1. naslov (1,1–2); 2. puni blagoslov (1,3–14); 3. molitva i zahvala Bogu (1,15–23); 4. spasenje po uskrnuću (2,1–10); 5. mir po Kristu (2,11–22); 6. poziv po objavi (3,1–13); 7. molitva za savršenost (3,14–21); 8. ustrojstvo Crkve (4,1–16); 9. novo nasuprot starome (4,17–32); 10. svjetlo nad tamom (5,1–20); 11. Kristova vladavina na svim područjima (5,21–6,9); 12. viša sila (6,10–20); 13. zaključak (6,21–24).

Po ustaljenom redu ovog niza komentara nakon pojedinog odsjeka donosi najprije bilješke (*notes*) uz svaki redak, u kojima tumači tekst, zatim varijante, drugačije mogućnosti prijevoda te filološku i povijesnu pozadinu. Nakon toga u komentaru (*comments*) iznosi manje teme uključene u pojedini odsjek, od kojih su najzanimljivije: „Sakrament ili pečat" (str. 135–143 – povodom 1,13); „Glava, Tijelo i Punina" (183–210 – povodom 1,22–23); „Plod mira: jedan novi čovjek i kuća Božja" (307–322 – povodom 2,16.21); „Crkva bez laika i svećenika" (477–484, povodom 4,11–12) i „Zaručnik i zaručnica" (668–699), povodom 5,25–27). Osobito u tumačenju odlomka o kršćanima u braku donosi mnoge nove elemente o položaju žene u svijetu Pavlova vremena (koji su došada neki komentatori simplicitički oplakivali na temelju jednostranih citata) i s puno taktičnosti tumači Pavlovo objavljivanje nauku u svjetlu današnjih odnosa među ženama i muževima. Prividno „konzervativna" nauka o ženi u Crkvi i braku u 1 Kor i Ef bila bi prouzrokovana ispadima feminističkog pokreta koji se pod zaštitom nekih filozofa počeo širiti u Pavlovo doba po gradovima Grčke i Male Azije. Bit Pavlove nauke o